र्व्युमात्र प्रदृश्यते । उत्तराः कुरवोह्येते नात्र युद्धं प्रवर्त्तते । प्रविष्टोऽपि हि कौन्तेय ! नेह द्रक्ष्यसि किञ्चन । नहि मानुषदेहेन शक्यमत्राभिवीक्षितुम् । अथेह पुरुषव्याघ्र ! किञ्चिदन्यच्चिकीर्षसि । तद्ब्रूहि च करिष्यामो वचनात्तव भारत ! । ततस्तानब्रवीद्राजन्नर्जुनः प्रहसन्निव । पार्थिवत्वं चिकीर्षामि धर्म्मराजस्य धीमतः । न प्रवेक्ष्यामि वो देशं विरुद्धं यदि मानुषैः । युधिष्ठिराय यत् किञ्चित् करपण्यं प्रदीयताम्" । "ततोदिव्यानि वस्त्राणि दिव्यान्याभरणानि च । क्षौमाजिनानि दिव्यानि तस्य ते प्रददुः करम्" । "तेऽवतीर्य्य बहून् देशानुत्तरांश्च कुरूनपि" । भा० व० १४५ अ० । "विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान् कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० ।

उत्तरकोशला स्त्री कर्म्म० । अयोध्यानाम्न्यां नगर्य्याम् । "यदुपतेः क्व गता मथुरा पुरी रघुपतेः क्व गतोत्तरकोशला । इति विचिन्त्य कुरुष्व मनः स्थिरं न सदिदं जगदित्यवधारय" उद्भटः ।

उत्तरक्रिया स्त्री कर्म्म० । उत्तरकालकर्त्तव्ये कर्म्मणि "सर्व्वेष्वर्थविवादेषु बलवत्युत्तरा क्रिया । व्याधौ प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा" या० स्मृ० । "एकमेव क्षेत्रमेकस्याधिं कृत्वा किमपि गृहीत्वा पुनरन्यस्याप्याधाय किमपि गृह्णाति तत्र पूर्व्वस्यैव तद्भवति नोत्तरस्य एवं प्रतिग्रहे क्रये च" मिता० । २वार्षिके पितृकृत्ये च । "प्रेते पितृत्वमापन्ने सपिण्डीकरणादनु । क्रियन्ते याः क्रिया पित्र्याः प्रोच्यन्ते ता ह्युपोत्तराः" । विष्णुपु० । ३अन्तिमक्रियायाञ्च ।

उत्तरङ्ग न० उत्तरमङ्गम् कर्म्म० शकन्ध्वा० । १द्वारोर्द्ध्वस्थदारुणि । २प्रा०ब० । उन्नततरङ्गे त्रि० । "भागीरथीं शैलदरोत्तरङ्गः" रघुः "अपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० ।

उत्तरच्छद पु० कर्म्म० । शय्याया उपर्य्यास्तरणवस्त्रे । "शय्योत्तरच्छदविमर्द्दक्षयाङ्गरागम्" । "सोत्तरच्छदमध्यास्त नेपथ्यग्रहणाय सः" रघुः ।

उत्तरज्योतिष पु० प्रतीचीस्थदेशभेदे भारते स० ३१ अ० नकुलप्रतीची विजये । "कृतस्नं पञ्चनदञ्चैव तथैवामरपर्व्वतम् । उत्तरज्योतिषञ्चैव तथा दिव्यकटं पुरम् । द्वारपालञ्च तस्या वशे चक्रे महाद्युतिः । रामठान् हारहूणाश्च प्रतीच्याश्चैव ये नृपाः" ।

उत्तरतन्त्र न० सुश्रुतान्तर्गते ग्रन्थभेदे । "इदानीन्तु प्रवक्ष्यामि तन्त्रमुत्तरमुत्तममिति" सुश्रु० ।

उत्तरतस् अव्य० उत्तर+प्रथमापञ्चमीसप्तम्यर्थेषु तसिल् । उत्तरस्मिन् उत्तरस्मात् उत्तर इत्यर्थे । त्वल् उत्तरत्वाय्यत अव्य० ताभ्यां भवार्थे त्यप् । उत्तरतस्य उत्तरत्वत्य तद्भवे त्रि० ।

उत्तरदायक त्रि० उत्तरं ददाति दा+ण्वुल् । १प्रत्युत्तरदायिनि । उत्तरेण वाक्येन दायति शोधयति निजदोषम् दैप्—शोधे—ण्वुल् । स्वामिना स्वकार्य्यप्रमादकथने-तद्दोषस्यादोषत्वख्यापनेन निजदोषशोधके भृत्यादौ । "परुषं रता नारी भृत्यश्चोत्तरदायकः । सर्पे च गृहे वासः मृत्युरेव न संशयः" चाण० ।

उत्तरदिक्काल पु० ७त० । "रवाद्युत्तरतः कालः सोमे वायव्यभागके । भौमे तु पश्चिमे भागे बुधे नैर्ऋतकोणके । जीवे च याम्यदिग्भागे शुक्रे आग्नेयकोणके । शनौ तु पूर्वदिग्भागे कालचक्रं प्रकीर्त्तितम्" रत्नसारोक्ते रविवारे उत्तरदिग्वर्त्तिकालचक्रे । रात्रौ तु वैपरीत्यम् उत्तरदिक्पाशशब्दे दृश्यम् अन्यदिक्कालोऽप्युक्तदिशाज्ञेयः

उत्तरदिक्पाश पु० ७त० । "रवौ तु दक्षिणे पाशः सोमे आग्नेयकोणके । भौमे तु पूर्व्वदिग्भागे बुधे ईशानकोणके । जीवे चोत्तरदिग्भागे शुक्रे वायव्यकोणके । शनौ तु पश्चिमे भागे पाशचक्रं प्रकीर्त्तितम् । रात्रावेतौ वैपरीत्यात् पाशकालौ यथोदितौ" रत्नसा० उक्ते दृश्यतिवारे उत्तरदिशि यात्रायुद्धादिनिषेधोपयोगिनि पाशचक्रे । एवमन्यदिक्सम्युक्तदिशा पाशोबोध्यः ।

उत्तरदिक्शूल त्रि० उत्तरदिशि शूलमिवाख्यस्य अच् "ज्येष्ठा पूर्व्वा भाद्रपदा रोहिण्युत्तरफाल्गुनी । पूर्व्वादिषु क्रमाच्छूलाः यात्रादौ मरणप्रदाः । शूलाख्यानि च धिष्ण्या शूलसंज्ञाश्च वासराः । यायिनां मृत्युदाः शीघ्रमथ वा चार्थनाशकाः" भरद्वाजोक्ते उत्तरदिशि यात्रादौ वर्ज्ये १उत्तरफल्गुनीनक्षत्रे २बुधवारे च दिक्शूलवारस्तु पृष्ठदिगीशवारः दिगीशाश्च उत्तरदिगीशशब्दे वक्ष्यन्ते । शूला इत्यत्र स्त्रीत्वं ताराविशेषणत्वात् ।

उत्तरदिगीश पु० ६त० । "इन्द्रोवह्निपितृपतिर्नैर्ऋतो-वरुणोमरुत् । कुबेर ईशः पतयः पूर्व्वादीनां दिशां क्रमात्" इत्युक्ते १कुबेरे उत्तरदिक्पालादयोऽप्यत्र । "कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ" कुमारे "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गम्" माघे च उत्तरदिशः कुबेरसम्बन्धित्वसूक्तम् "सूर्य्यः शुक्रः क्षमापुत्रः सैंहिकेयः शनिःशशी । सौम्यस्त्रिदशमन्त्री च प्राच्यादिकदिगीश्वराः" इत्युक्ते २बुधे